

Paweł Beyga*
PWT, Wrocław

DOGMAT JAKO PRZESTRZEŃ UWIELBIENIA BOGA W LITURGII NA PRZYKŁADZIE PREFACJI O TRÓJCY ŚWIĘTEJ

Dogmat o Trójcy Przenajświętszej stoi na szczycie hierarchii prawd chrześcijańskiej wiary. Znalazł on swoje miejsce nie tylko w orzeczeniach dogmatycznych, ale także w liturgii. Prawda ta w sposób szczególny dochodzi do głosu w prefacji o Trójcy Świętej, która posługuje się teologicznymi sformułowaniami. Modlitwa ta stanowi zatem doskonały przykład doksologii, czyli z jednej strony prawidłowego mówienia o Bogu, a z drugiej oddawania Mu miłego kultu w Kościele.

Sobór Watykański II w dekreście o ekumenizmie wprowadził pojęcie „hierarchii prawd” w nauce katolickiej¹. Dogmat trynitarny stoi na jej czele, a zatem jest to najbardziej podstawowe oraz istotne nauczanie². Katechizm Kościoła Katolickiego wskazuje, że „cała historia zbawienia nie jest niczym innym, jak historią drogi i środków, przez które prawdziwy i jedyny Bóg, Ojciec, Syn i Duch Święty, objawia się, pojednuje i jednoczy ze sobą ludzi, którzy odwracają się od grzechu” (KKK 234). Właściwym ośrodkiem Nowego Testamentu jest zatem tajemnica Trójcy Świętej, którą Janusz Królikowski określił jako „misterium wszystkich misteriów”³.

Działanie Boga w historii nie zakończyło się wraz z Zesłaniem Ducha Świętego czy równocześnie ze śmiercią ostatniego z apostołów. Przestrzenią, w której szczególnie działa obecnie Trójjedyny Bóg w Kościele, jest liturgia. W niej, podobnie jak w Piśmie Świętym, Bóg żywy „ukazuje swój byt (*theologia*) poprzez swoje działanie (*oikonomia*)”⁴. W celebracji liturgii Trójca historiozbaawcza stanowi podstawę poznania Trójcy wewnątrz-Boskiej, a Trójca immanentna stanowi podstawę istnienia Trójcy ekonomicznej⁵.

Wiara Kościoła w Trójjedynego Boga przez wieki manifestowała się w publicznym kulcie Kościoła zgodnie ze starożytną zasadą, przypisywaną Prosperowi

* Paweł Beyga (ur. 1990 r.) – doktorant w II Katedrze Teologii Dogmatycznej Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu; e-mail: pbeypa@wp.pl.

¹ Zob. DE 11.

² Por. KKK 234.

³ J. Królikowski, *Tajemnica Trójjedynego*, Kraków 2015, s. 204.

⁴ Tamże.

⁵ Por. G. L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, tłum. W. Szymona, Kraków 2015, s. 437.

z Akwitanii: *legem credendi statuat lex supplicandi*, czyli normę wiary stanowi norma modlitwy⁶. Swoją wyraźną egzemplifikację ta zasada posiada w prefacji o Trójcy Świętej. Kilku polskich teologów poświęciło już uwagę zagadnieniu obecności dogmatu o Trójcy Świętej w liturgii. Do najważniejszych autorów dogmatyków należy zaliczyć Janusza Królikowskiego⁷ i Jacka Huculaka⁸. Jako liturgiści temat ten opracował Jan Wierusz-Kowalski⁹, a w najnowszej polskiej literaturze Bogusław Nadolski¹⁰. Jednak wszyscy wymienieni teologowie poruszyli samo zagadnienie prefacji o Trójcy i jej treści jedynie fragmentarycznie, w obrębie własnej dyscypliny teologicznej. Brakuje na gruncie polskiej teologii pracy, która stanowiłaby chociaż próbę syntezy liturgicznego i dogmatycznego spojrzenia na prefację o Trójcy.

Celem niniejszego artykułu będzie próba odpowiedzi na następujący problem: jak treść dogmatu trynitarnego jest wyrażana w liturgii na przykładzie prefacji o Trójcy Świętej. Temu problemowi będzie podporządkowana struktura artykułu, która zawiera się w trzech punktach. W pierwszym zostaną zaprezentowane odwołania do dogmatu trynitarnego w *Ordo missae*, starszej formy rytu rzymskiego, aby ukazać, że wspomniana prefacja nie stanowiła jedynego odniesienia w liturgii do tajemnicy trynitarniej. Odwołam się do nadzwyczajnej formy rytu rzymskiego, ponieważ ta prefacja jest w niej szczególnie często używana. W drugim punkcie ukazę aplikację wybranych wypracowanych formuł dogmatycznych w prefacji o Trójcy. W trzeciej części dokonam refleksji nad doksologicznym językiem tej modlitwy oraz jej znaczeniem dla rozumienia Trójcy działającej w Kościele. Będę starał się w tym miejscu ukazać praktyczne rozwiązania dla kryzysu trynitarnego w życiu współczesnego Kościoła.

DOGMAT O TRÓJCY W *ORDO MISSAE* NADZWYCZAJNEJ FORMY RYTU RZYMSKIEGO

Trynitarny charakter modlitwy liturgicznej znalazł swoją egzemplifikację w starych tekstach mszy świętej w nadzwyczajnej formie rytu rzymskiego¹¹. Badając stare *Ordo missae*, należy stwierdzić, że około czternaście razy wspomina ono

⁶ Zob. B. Nadolski, *Liturgika. Liturgika fundamentalna*, t. 1, Poznań 1989, s. 88.

⁷ Zob. J. Królikowski, *Tajemnica Trójjedynego*, Kraków 2015.

⁸ Zob. J. Huculak, *Najświętsza Trójca na tle dzieła zbawczego*, Kalwaria Zebrzydowska 2000.

⁹ Zob. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, Warszawa 1956.

¹⁰ Zob. B. Nadolski, *Liturgika. Liturgia i czas*, t. 2, Poznań 1991.

¹¹ Obecnie możliwa jest celebrowanie mszy i innych sakramentów według starszej formy rytu rzymskiego dzięki motu proprio *Summorum Pontificum* Benedykta XVI. Zob. Benedictus XVI, *Litterae Apostolicae „Summorum Pontificum” Motu Proprio datae de usu extraordinario antiquae formae Ritus Romani*, AAS 99 (2007), s. 777–781.

Trójcę Świętą¹². W tym miejscu zaznaczam, że nie wliczam w podaną liczbę prefacji o Trójcy, ponieważ chcę wykazać, że nie jest ona jedynym odwołaniem do misterium trynitarnego w przedsoborowej celebracji Eucharystii.

Liturgia mszalna, a właściwie msza katechumenów, rozpoczyna się od modlitw u stopni ołtarza, które otwiera znak krzyża. W czasie całej liturgii trzykrotnie kapłan odmawia doksolgię *Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto*¹³. Również wezwania *Kyrie eleison* i *Christe eleison* posiadają rys trynitarny. W odnowionej po II Soborze Watykańskim liturgii ten moment został określony jako „wezwanie do Chrystusa Pana”. Stracił on odniesienie do Trójcy, a nabrał charakteru chrystologicznego. W nadzwyczajnej formie rytu rzymskiego poprzez trzykrotne wezwania *Kyrie eleison*, *Christe eleison* oraz ponownie *Kyrie eleison* oddawano cześć Trójcy Przenajświętszej. Ojciec i Duch zostali określani w tych wezwaniach jako *Kyrios*, a druga Osoba Trójcy jako *Christus*. Duch określony jako *Kyrios* to odwołanie do nauki I Soboru w Konstantynopolu z roku 381, na którym bóstwo Ducha zostało ukazane poprzez nazwanie Go Panem i Ożywicielem¹⁴.

Kolejne nawiązanie do Trójcy to hymn *Gloria in excelsis Deo* oraz *Credo*¹⁵. Modlitwa *Suscipe Sancta Trinitas* podczas ofiarowania, które rozpoczyna mszę wiernych, jest prośbą do całej Trójcy o przyjęcie ofiary, która dokona się w czasie liturgii eucharystycznej¹⁶. Następnie tzw. małe podniesienie pod koniec modlitwy eucharystycznej to uwielbienie Trójcy Świętej poprzez składaną ofiarę¹⁷. Pod koniec mszy przed udzieleniem błogosławieństwa kapłan po cichu odmawia modlitwę *Placeat tibi, Sancta Trinitas*, w której jeszcze raz prosi Trójcę, aby ofiara, którą złożył, była Jej miłą i wyjednała miłosierdzie¹⁸.

¹² Nie jest możliwe podanie ostatecznej liczby odwołań do Trójcy, ponieważ doksolgia *Gloria Patri* nie występuje zawsze w *Ordo missae*. Opuszcza się ją po *Intronicie* chociażby we mszach żałobnych.

¹³ Pierwszy raz pod koniec Psalmu 42 u stopni ołtarza, drugi raz w czasie odmawiania *Intronicie*, a trzeci pod koniec Psalmu 25 w czasie obmycia rąk na ofiarowanie.

¹⁴ „Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui cum Patre, Filioque procedit”.

¹⁵ *Gloria* i *Credo* odmawiane są w nadzwyczajnej formie rytu rzymskiego, podobnie jak w formie zwyczajnej, jedynie w niedziele i święta.

¹⁶ „Suscipe, sancta Trinitas, hanc oblationem, quam tibi offerimus ob memoriam passionis, resurrectionis, et ascensionis Jesu Christi Domini nostri: et in honorem beatae Mariae semper Virginis et beati Joannis Baptistae, et sanctorum Apostolorum Petri et Pauli, et istorum, et omnium Sanctorum: ut illis proficiat ad honorem, nobis autem ad salutem: et illi pro nobis intercedere dignentur in caelis, quorum memoriam agimus in terris. Per eundem Christum Dominum nostrum. Amen”.

¹⁷ „Per ipsum, et cum ipso, et in ipso, est tibi Deo Patri, in unitate Spiritus Sancti, omnis honor et gloria. Per omnia saecula saeculorum. Amen”.

¹⁸ „Placeat tibi, sancta Trinitas, obsequium servitutis meae: et praesta; ut sacrificium, quod oculis tuae maiestatis indignus obtuli, tibi sit acceptabile, mihi que et omnibus, pro quibus illud obtuli, sit, te miserante, propitiabile. Per Christum Dominum nostrum. Amen”.

Należy wspomnieć również o modlitwach, które posiadają konkluzję trynitarą¹⁹. Jest ich osiem: modlitwa dnia, w mszach uroczystych błogosławieństwo diakona przed ewangelią, modlitwa błogosławieństwa wody w czasie ofiarowania, *Libera nos*²⁰ po *Pater noster*, dwie modlitwy przed komunią kapłańską nazywane apologiami²¹, a także modlitwa po komunii. W kontekście rozważań o Trójcy Świętej należy zaznaczyć obecność w *Ordo missae* tzw. ostatniej ewangelii, czyli prologu Ewangelii Jana, w której chociaż nie występuje słowo „Trójca”, to zawarta jest nauka o relacyjności Osób w Trójcy – między Ojcem a Synem poprzez wspomnienie trzech narodzin Chrystusa: przed wiekami z Ojca, w czasie z Maryi Dziewicy oraz w sercach wierzących poprzez łaskę²². Dawna teologia także w potrójnym *Sanctus* z Księgi Izajasza upatrywała aluzji do nauki o Trójcy Świętej (zob. Iz. 6,3)²³.

Reasumując, należy stwierdzić, że w *Ordo missae* nadzwyczajnej formy rytu rzymskiego występują liczne odwołania do tajemnicy trynitarnej. Nie znalazły one kontynuacji w posoborowej liturgii. W jej tekstach stałych nie występuje słowo „Trójca”, ale znajdują się modlitwy o konkluzji trynitarnej oraz hymn *Gloria* i Wyznanie wiary.

APLIKACJA WYBRANYCH FORMUŁ DOGMATYCZNYCH W PREFACJI O TRÓJCY ŚWIĘTEJ

Podejmując temat prefacji o Trójcy Świętej i jej teologii, należy zaznaczyć, że była ona wykorzystywana bardzo często aż do reformy liturgii po II Soborze Watykańskim. Odmawiano ją we wszystkie niedziele po Zesłaniu Ducha Świętego oraz w uroczystość Trójcy Świętej. Wspomnienie to nie było długo zatwierdzone oficjalnie przez Rzym. Wysuwano zastrzeżenia, że Trójca działa i jest czczona codziennie w liturgii, a w Rzymie nie ma zwyczaju poświęcania jej osobnego święta. Ostatecznie w 1334 roku papież Jan XXII zatwierdził tę uroczystość i rozszerzył jej obchody na cały Kościół²⁴.

¹⁹ Konkluzja trynitarza ma charakter doksolgii: „Per Dominum nostrum Iesum Christum Filium tuum: Qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia saecula saeculorum. Amen”.

²⁰ „Libera nos, quaesumus Dómine, ab ómnibus malis, praetérítis, praeséntibus et futúris: et intercedénte beáta et gloriósa semper Virgine Dei Genitrice María, cum beátis Apóstolis tuis Petro et Páulo, atque Andréa, et ómnibus Sanctis, da propítius pacem in diébus nostris: ut, ope misericórdiae tuae adiúti, et a peccáto simus semper líberi et ab omni perturbatióne secúri. Per eúndem Dóminum nostrum Iesum Christum, Filium tuum. Qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus. Per ómnia saecula saeculórum. Amen”.

²¹ Zob. P. Milcarek, *Historia mszy*, Kraków 2009, s. 46–47.

²² Wykorzystywany fragment w liturgii to: J 1, 1–14.

²³ J. Brinktrine, *Msza Święta*, tłum. L. Tatara, Warszawa 1957, s. 148.

²⁴ Zob. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, s. 243.

Prefacja o Trójcy Świętej pojawiła się w średniowieczu, a od XIII wieku została przyjęta jako prefacja niedzielna²⁵. Daje ona zwięzły wykład dogmatyczny o Najświętszej Trójcy. Liturgia ukazuje, że najlepszym sposobem oddania chwały Bogu jest mowa o Tym, kim i jaki On jest. Z jednej strony Kościół oddaje cześć Bogu poprzez słowa Pisma Świętego, ale z drugiej także poprzez formuły dogmatyczne.

Na początku prefacji znajdują się słowa: „Ty z Jednorodzonym Synem Twoim i Duchem Świętym jednym jesteś Bogiem, jednym jesteś Panem, nie w jedności jednej osoby, lecz w jednej istocie Trójcy”²⁶. Modlitwa liturgiczna wskazuje, że błędem jest twierdzić, że Ojciec, Syn i Duch to jedna osoba, która w różnym czasie objawiała się w różny sposób. Niektórzy starożytni teologowie, broniąc monoteizmu, doszli do wniosku, że należy mówić o trzech sposobach istnienia jednego Boga: raz jest On Ojcem, potem staje się Synem, a w końcu przybiera postać Ducha²⁷.

Herezję tę nazwano modalizmem lub sabelianizmem, od imienia jej głównego reprezentanta Sabeliusza. Twierdził on, że trzy postacie Boga są trzema *modi*, czyli sposobami, w jaki ludzka świadomość poznaje i tłumaczy sobie Boga. Bóg nie miałby być Trójjedyny w istocie, lecz ukazywać się w ten sposób ze względu na ludzkie ograniczone zdolności poznawcze²⁸.

Kolejno prefacja podaje: „W co bowiem z objawienia Twego wierzymy o Twej chwale, to samo utrzymujemy bez żadnej różnicy o Twoim Synu i Duchu Świętym”. Liturgia wskazuje, iż nauka o Trójjedynym Bogu wynika z Objawienia. Ludzki rozum bowiem nie jest w stanie o własnych siłach dojść do poznania prawdy o jednym Bogu w trzech Osobach. Prefacja, mówiąc o wierze w Boga, podkreśla, że gdy wypowiadamy słowo „Bóg”, nie wyrażamy odrębności Osób, nie wyrażamy relacji, ale mamy na myśli Boga absolutnie. Słowo „Bóg” wyraża jedną naturę Boga, czyli to, co jest wspólne dla wszystkich Osób Boskich. Liturgia podjęła tutaj słowa Synodu w Toledo z 675 roku: „Gdy wymawiamy słowo *Bóg*, to nie wyrażamy stosunku do kogoś innego, tak jak mówimy Ojciec w stosunku do Syna lub Syn w stosunku do Ojca, albo Duch Święty w stosunku do Ojca i Syna, lecz wyrażamy Boga absolutnie”²⁹. Kult zatem oddaje się zawsze Bogu, a co za tym idzie, wszystkim Osobom w Trójcy. Nie można oddawać kultu poszczególnym Osobom w Trójcy z pominięciem ich wspólnej natury. Kościół, oddając w liturgii cześć Trójcy, czyni to zawsze jednocześnie względem Ojca, Syna i Ducha. Oznacza to, że czcząc w modlitwie Chrystusa, przybliżamy się jednocześnie do Ojca, a Osobą, która jednoczy nas z Nimi, jest Duch Święty.

²⁵ Zob. J. D. Chlaufour, *Przewodnik po Mszy świętej*, tłum. P. Milcarek, Dębogóra 2012, s. 135.

²⁶ Podaję tłumaczenie prefacji na język polski za: *Mszal Rzymski*, przekład polski i objaśnienia z opactwa tynieckiego, Poznań 1963.

²⁷ Por. C. Bartnik, *Dogmatyka katolicka*, t. 1, Lublin 2000, s. 198–199.

²⁸ Zob. G. L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, s. 442.

²⁹ Synod w Toledo, *Symbol wiary (675)*, w: *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, oprac. S. Głowa, I. Bieda, Poznań 1989, s. 161.

Na końcu prefacja podkreśla: „Tak iż wyznając prawdziwe i wiekuiste Bóstwo, wielbimy odrębność Osób, jedność w istocie i równość w majestacie”. Te słowa to kolejna parafraza Symbolu wiary sformułowanego na Synodzie w Toledo: „Wyznajemy i wierzymy, że święta i niewysłowiona Trójca, Ojciec, Syn i Duch Święty, z jednej natury jedynym jest Bogiem, o jednej substancji, jednej naturze, jedynym także majestacie i mocy”³⁰.

Słowa prefacji o równości w istocie oraz majestacie wszystkich Osób w Trójcy są echem walki z subordynacjanizmem. Ta herezja polegała na ontycznym podporządkowaniu Syna i Ducha Ojcu. Joseph Ratzinger zauważył, że w myśl tej herezji Trzy Osoby Boskie miałyby odgrywać w toku historii bal maskowy na scenie świata i w taki sposób objawiać się światu³¹. *Credo nicejsko-konstantynopolitańskie* podpowiada jednak, że Syn jest równy Ojcu, a Duch z Nimi „wspólnie odbiera uwielbienie i chwałę”. Jest to także argument liturgiczny za Bóstwem Ducha³².

Problem równości Osób Boskich był w pierwszych wiekach chrześcijaństwa poruszany m.in. przez Bazylego Wielkiego. Kontrowersja, którą rozstrzygał Bazyli, wynikała z dwóch starożytnych przeciwstawianych sobie doksologii. Pierwsza z nich mówiła o kulcie „przez Syna w Duchu Świętym”, a druga „z Synem wraz z Duchem Świętym”³³. Bazyli stanął w obronie prawowierności drugiej, a zarazem nowszej doksologii przeciwko duchoburcom, zwracając uwagę, że sformułowania przez oraz w mogą być stosowane do wszystkich Osób Boskich. Liturgia, mówiąc „przez Syna w Duchu Świętym”, zwraca uwagę na ekonomię Trójcy, a „z Synem wraz z Duchem Świętym” wskazuje na wewnętrzne życie i równość Ojca, Syna i Ducha. Te dwa sformułowania są ze sobą komplementarne, ponieważ ukazują tajemnicę trynitarną z dwóch różnych perspektyw.

Również *Credo* zwane *Quicumque*, przypisywane Atanazemu, jest, obok omawianej prefacji przykładem wykorzystania tekstu dogmatycznego w kulcie Kościoła. *Breviarium Romanum*, obowiązujące przed II Soborem Watykańskim, w każdą niedzielę i większe święta nakazywało kapłanom odmawiać to wyznanie wiary. W ten sposób duchowieństwo modliło się słowami Atanazego przeciwko arianom pomimo zniknięcia ich herezji z centrum debaty teologicznej w Kościele rzymskim. Atanazy w swoim *Credo* również zawarł polemikę z heterodoksyjnymi stanowiskami odnoszącymi się do Trójcy Świętej. „Inna jest bowiem osoba Ojca, inna Syna, inna Ducha Świętego” – to stwierdzenie odnosi się do modalistów, kwestionujących troistość Boga. Równość w istocie i majestacie Atanazy obronił w *Quicumque* słowami: „Lecz Ojca i Syna i Ducha Świętego jedno jest Bóstwo, równa chwała, współwieczny majestat”. Prefacja o Trójcy Świętej i atanazjańskie

³⁰ Tamże, s. 162.

³¹ Zob. J. Ratzinger, *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, tłum. Z. Włodkowa, Kraków 2012, s. 169.

³² Zob. Bazyli Wielki, *O Duchu Świętym*, tłum. J. Naukowicz, Warszawa 1999, s. 42–43.

³³ Zob. J. Naumowicz, *Wstęp*, w: Bazyli Wielki, *O Duchu Świętym*, s. 41–48.

Credo to dwa podobne teksty. Z jednej strony oba są tekstami modlitwy liturgicznej, a z drugiej – traktują o tej samej tajemnicy Trójjedynego Boga.

Dogmat trynitarny kształtował się w sporze z herezjami. Jego historia stanowi prawdziwe „komentarzysko herezji”³⁴. Echa tych wczesnochrześcijańskich sporów są dostrzegalne w sformułowaniach użytych w badanej prefacji oraz w atanazjańskim *Quicumque*. Pomimo wygaśnięcia dawnych heterodoksyjnych nauk Kościół jednak zachował w przywołanych tekstach wyraźnie teologiczny i doksologiczny język.

DOKSOLOGICZNY JĘZYK PREFACJI O TRÓJCY I JEGO IMPLIKACJE

Temat doksologicznego języka prefacji domaga się określenia, co właściwie oznacza greckie słowo *doksa*. Joseph Ratzinger zauważył, że to słowo występuje najczęściej wraz z innym, tworząc sformułowanie ortodoksja. W pierwotnym znaczeniu słowo *doksa* nie oznaczało opinii, sposobu myślenia, ale chwałę oraz kult. Zatem wyrażenie „ortodoksja” powinno być przede wszystkim rozumiane jako prawidłowy sposób oddawania chwały Bogu i odpowiadania Mu, a dopiero w dalszej prawowierny sposób mówienia o tajemnicy Boga³⁵.

W świetle tego doprecyzowania należy stwierdzić, że doksologiczny język prefacji o Trójcy Świętej oznacza z jednej strony użycie dogmatycznych sformułowań w liturgicznej modlitwie, z drugiej natomiast, że język prefacji ma wyrażać chwałę Boga i stanowić prawidłowy sposób oddawania Mu czci poprzez wychwalanie Jego świętości i wszechmocy oraz kierowanie ku Niemu wdzięczności³⁶.

W doksologicznym języku prefacji o Trójcy Świętej manifestuje się zasada sformułowana przez żyjącego w XIX wieku francuskiego benedyktyna Prospera Guérangera: *lex orandi – lex credendi*. Podkreśla ona związek dogmatyki z liturgią, który znacznie osłabł po II Soborze Watykańskim. Obecnie bowiem liturgia jest rozpatrywana w ramach teologii pastoralnej, a nie dogmatycznej. Jeśli zatem liturgia ma przede wszystkim charakter pastoralny, to powinna przynosić wymierne korzyści, które osiągane są często z uszczerbkiem dla treści wiary wyrażanej w celebracji.

W odnowionej po ostatnim soborze liturgii prefacja o Trójcy jest wykorzystywana tylko raz w ciągu całego roku kościelnego, czyli w uroczystość Trójcy Świętej³⁷. W okresie reformy liturgicznej postulowano nawet, aby całkowicie

³⁴ B. Ferdek, *Błąd teologiczny a ekumenizm*, w: *Statut błędu w filozofii i teologii*, red. B. Ferdek, L. Miodoński, Wrocław 2014, s. 157.

³⁵ Zob. J. Ratzinger, *Przedmowa do wprowadzającego tomu moich pism*, w: tenże, *Opera omnia*, t. 11: *Teologia liturgii*, Lublin 2012, s. 1–2.

³⁶ Zob. B. Margański, *Doksologia*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1985, kol. 23.

³⁷ Prefacja używana jest także w mszach wotywnych o Trójcy.

usunąć ten tekst z mszału, ponieważ występuje w nim język bliższy traktatom teologicznym niż kultowi Kościoła. Argumentowano także, że prefacja powinna wyrażać dziękczynienie, a nie pouczenie lub prośbę³⁸.

Joseph Ratzinger, mówiąc o ortodoksji jako właściwym sposobie oddawania czci Bogu, zaznaczył: „Podstawowe pytanie człowieka, który zaczyna poprawnie rozumieć samego siebie, jest następujące: Jakie powinno być moje spotkanie z Bogiem? Dlatego uczenie się poprawnego sposobu wielbienia Boga – ortodoksji właśnie – jest najważniejszym darem, który otrzymujemy od wiary”³⁹. Poprawne wielbienie Trójjedynego Boga, a co za tym idzie, właściwe rozumienie Jego tajemnicy, zakłada także intelektualny wysiłek. Posoborowa liturgia, prawie całkowicie eliminując prefację o Trójcy z liturgicznego życia Kościoła, stanęła przed dwoma zagrożeniami. Z jednej strony można „rozgadać liturgię na tyle, że zmieni się w lekcję katechezy, i to raczej z wątpliwym powodzeniem”⁴⁰. Drugim, równie zgubnym rozwiązaniem jest jej banalizacja oraz pominięcie wszystkiego, co jest niezrozumiałe dla współczesnego człowieka, a zastąpienie tekstów biblijnych i liturgicznych tym, co jest powszechnie przyswajalne.

Powrót do częstego używania prefacji o Trójcy pozwoli na nowo ukazać związek liturgii z dogmatyką. Rozumienie sformułowania „ortodoksja”, postulowane przez Ratzingera, również uwypukla korelację prawd wiary z modlitwą Kościoła i chroni celebrację przed jej banalizacją. Dogmatyczny język prefacji o Trójjedynym Bogu pozwala także ukazać teologiczną precyzję oraz bogactwo myśli Kościoła. Jednym z elementów przywracania całemu Kościołowi częstszego używania prefacji o Trójcy Świętej jest pozwolenie Benedykta XVI na powszechne celebrowanie liturgii zgodnie z księgami liturgicznymi, promulgowanymi przez Jana XXIII w 1962 roku, czyli w *usus antiquior*. Prefacja o Trójcy Świętej daje także wiernym możliwość zapoznania się z teologicznymi terminami, które są używane w teologicznej refleksji nad dogmatem trynitarnym: substancja, istota, jedność, równość. Wszystkie te terminy były wykorzystywane w tekstach Magisterium Kościoła w celu objaśnienia misterium Trójcy Świętej.

WNIOSKI KOŃCOWE

Tajemnica Trójcy, obok misterium Wcielenia Syna Bożego, stanowi najbardziej specyficzny wyznacznik wiary chrześcijańskiej. Janusz Królikowski zauważył, że współcześnie wielu chrześcijan utożsamia się z poglądem wyrażonym na ten temat

³⁸ Zob. R. Michałek, *Dokumenty odnowy*, „Collectanea Theologica” 1969, nr 39, f. I, s. 73.

³⁹ J. Ratzinger, *Przedmowa do wprowadzającego tomu moich pism*, w: tenże, *Teologia liturgii*, s. 2.

⁴⁰ J. Ratzinger, *Czterdzieści lat Konstytucji o liturgii świętej. Spojrzenie wstecz i pytanie o przyszłość*, w: tenże, *Sakrament i misterium. Teologia liturgii*, tłum. A. Głos, Kraków 2011, s. 148.

przez Immanuela Kanta: „Z doktryny o Trójcy Świętej, wziętej dosłownie, jest absolutnie niemożliwe wyprowadzenie czegoś praktycznego, nawet jeśli uwierzyliby się, że Ją się zrozumiało, tym bardziej potem, jeśli uwzględni się, że przekracza ona wszelkie nasze zrozumienie”⁴¹. Chrześcijaństwo jednak stoi na stanowisku, że dogmat trynitarny może stać się bogatym źródłem rozumienia ekonomii zbawienia oraz Kościoła jako miejsca działania Trójjedynego Boga. Twierdzenie to zachowuje swoją aktualność pomimo konieczności uświadomienia sobie przez teologię własnej ograniczoności oraz skończoności wobec tajemnicy Boga⁴².

Trójca objawia swoją aktywność szczególnie w czasie liturgii, która jest zawsze działaniem nie ludzkim, lecz trynitarnym. Celebracja liturgiczna ukazuje, że Bóg nie porzucił swojego dzieła w świecie, ale przychodzi na nowo i podejmuje przez Ducha Świętego to, co pozostawił, gdy Jezus Chrystus wstępował do nieba⁴³. Badana w artykule prefacja stanowi doskonały przykład połączenia klarownego przekazu dogmatycznego z jednoczesnym uwielbieniem Boga. Modlitwa ta ukazuje także, jaki jest ostateczny cel formułowania dogmatów, a mianowicie oddanie chwały Bogu – *doksa*. Misterium Trójcy wyrażone w języku prefacji zapewnia, że ta liturgiczna cześć będzie miła Bogu, wolna od błędów i zgodna z prawdą o Nim, czyli będzie prawdziwą ortodoksją.

Prefacja trynitarna stanowi również mały traktat teologiczny o Trójcy Świętej, będąc jednocześnie odpowiedzią na starożytne herezje związane z Trójcą. Tomasz z Akwinu zauważył, że fragment z Listu do Rzymian (9,5) obalał cztery herezje: manicheizm, herezję Walentyna, nestorianizm oraz arianizm⁴⁴. Prawdą będzie stwierdzenie, że prefacja o Trójcy Świętej także jest „młotem” na starożytne herezje, a szczególnie modalizm oraz subordynacjanizm. Jej współczesna prawie całkowita eliminacja z liturgii po II Soborze Watykańskim wskazuje na deficyt trynitarny we współczesnej teologii, która powinna zawsze czerpać z objawiającego się Trójjedynego Boga. Wreszcie ten deficyt trynitarny może powodować mnożenie nowych interpretacji nauki o Trójcy, które nie zawsze pozostają w pełnej zgodzie z nauką Magisterium Kościoła. Przykładem takiej współczesnej próby redefinicji dogmatu o Trójjedynym Bogu jest trynitologia feministyczna Elisabeth Johnson⁴⁵.

Podsumowując, należy podkreślić, że zasada *lex orandi – lex credendi* jest niezwykle klarowna w kontekście prefacji o Trójcy Świętej. W tej liturgicznej modlitwie treść wiary i formuły dogmatyczne nie tylko wyznaczają ortodoksyjne ramy modlitwy, ale same stają się modlitwą. Kościół w liturgii zatem modli się

⁴¹ I. Kant, *Streit der Fakultäten*, w: *Sämtliche Werke*, t. 9, hrsg. von K. Rosenkranz, Leipzig 1838, s. 290, cyt. za: J. Królikowski, *Tajemnica Trójjedynego*, s. 203.

⁴² Por. J. Ratzinger, *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, s. 169.

⁴³ Por. R. Guardini, *Objawienie. Natura i formy Objawienia*, tłum. A. Paygert, Warszawa 1957, s. 162.

⁴⁴ Zob. W. Wołyniec, *Reinterpretacja doktrynalnych wypowiedzi Magisterium Kościoła od 50 do 325 roku*, Wrocław 2011, s. 42–43.

⁴⁵ Zob. E. Piotrowski, *Traktat o Trójcy świętej*, Warszawa 2007, s. 232–235.

dogmatem, a jednocześnie poprzez niego wyznaje swoją wiarę. Jednak zasada *lex orandi – lex credendi* powinna być prawidłowo rozumiana. Teologowie zawsze powinni spoglądać na liturgię jako na *locus theologicus*. Liturgia powinna być „domem dla teologii”⁴⁶, a co za tym idzie, również dla dogmatu. Nie wolno natomiast zmieniać liturgii wobec dyskutowanej lub reinterpretowanej doktryny, chociażby w celu osiągnięcia ekumenicznych sukcesów. Stąd wynika wielka rola prefacji o Trójcy nie tylko w liturgii, ale również w teologicznej refleksji nad tajemnicą Boga.

Prefacja o Trójcy stanowi doskonały przykład wykorzystania dogmatu w publicznej modlitwie Kościoła, czyli w liturgii. Podobnie jak *Quicumque*, przypisywane niegdyś Atanazemu, prefacja ta pełni rolę sposobu uwielbienia Boga oraz wyznacza granice ortodoksji. Wreszcie tajemnica Trójcjedynego Boga wyrażona w prefacji ukazuje, że to, co pozornie teoretyczne, staje się krańcowo praktyczne, ponieważ „gdy mówimy o Bogu, okazuje się, czym jest człowiek; największy paradoks staje się czymś najjaśniejszym i najbardziej pomocnym”⁴⁷.

BIBLIOGRAFIA

- Bartnik C., *Dogmatyka katolicka*, t. 1, Lublin 2000.
- Bazyli Wielki, *O Duchu Świętym*, tłum. J. Naukowiec, Warszawa 1999.
- Benedictus XVI, *Litterae Apostolicae „Summorum Pontificum” Motu Proprio datae de usu extraordinario antiquae formae Ritus Romani*, AAS 99 (2007), s. 777–781.
- Brinktrine J., *Msza Święta*, tłum. L. Tatara, Warszawa 1957.
- Chlaufour J. D., *Przewodnik po Mszy świętej*, tłum. P. Milcarek, Dębogóra 2012.
- Ferdek B., *Wzajemna relacja między lex orandi a lex credendi*, „Studia Salvatoriana Polonica” 2012, t. 6, s. 45–60.
- Ferdek B., *Błąd teologiczny a ekumenizm*, w: *Statut błędu w filozofii i teologii*, red. B. Ferdek, L. Miodoński, Wrocław 2014, s. 155–168.
- Guardini R., *Objawienie. Natura i formy Objawienia*, tłum. A. Paygert, Warszawa 1957.
- Huculak J., *Najświętsza Trójca na tle dzieła zbawczego*, Kalwaria Zebrzydowska 2000.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. 2, Poznań 2012.
- Królikowski J., *Tajemnica Trójcjedynego*, Kraków 2015.
- Margański B., *Doksologia*, [hasło] w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1985, kol. 23.
- Michałek R., *Dokumenty odnowy*, „Collectanea Theologica” 1969, nr 39, f. I, s. 73–77.
- Milcarek P., *Historia mszy*, Kraków 2009.
- Müller G. L., *Dogmatyka katolicka*, tłum. W. Szymona, Kraków 2015.
- Nadolski B., *Liturgika. Liturgika fundamentalna*, t. 1, Poznań 1989.
- Nadolski B., *Liturgika. Liturgia i czas*, t. 2, Poznań 1991.

⁴⁶ B. Ferdek, *Wzajemna relacja między lex orandi a lex credendi*, „Studia Salvatoriana Polonica” 2012, t. 6, s. 57.

⁴⁷ J. Ratzinger, *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, s. 195.

- Piotrowski E., *Traktat o Trójcy świętej*, Warszawa 2007.
- Ratzinger J., *Czterdzieści lat Konstytucji o liturgii świętej. Spojrzenie wstecz i pytanie o przyszłość*, w: tenże, *Sakrament i misterium. Teologia liturgii*, tłum. A. Głos, Kraków 2011, s. 135–151.
- Ratzinger J., *Przedmowa do wprowadzającego tomu moich pism*, w: tenże, *Opera omnia*, t. 11: *Teologia liturgii*, Lublin 2012, s. 1–4.
- Ratzinger J., *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, tłum. Z. Włodkowa, Kraków 2012.
- Sobór Watykański II, *Dekret o ekumenizmie „Unitatis redintegratio”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski*, Poznań 2002, s. 203–218.
- Wołyniec W., *Reinterpretacja doktrynalnych wypowiedzi Magisterium Kościoła od 50 do 325 roku*, Wrocław 2011.

THE DOGMA AS A SPACEWAY OF WORSHIPING GOD IN LITURGY ON THE EXAMPLE OF PREFACE OF THE HOLY TRINITY

Abstract

Trinity functions and is worshipped in liturgy. This cult clearly comes to the fore in It's Preface which was very often used before the Second Vatican Council's reform of liturgy.

The purpose of this article will be an attempt to solve the following problem: how is the content of the Trinity's dogma expressed in liturgy on example of the Preface. This liturgical prayer also reveals the original meaning of the concept of orthodoxy and is not only correct teaching about God, but above all the correct version of Church's cult of the Triune.

Keywords: liturgy, preface, dogmatics, Holy Trinity

Słowa kluczowe: liturgia, prefacja, dogmatyka, Trójca Święta